

УДК 347.6:347.91

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.67>

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ОДНОГО З БАТЬКІВ НА УЧАСТЬ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Самілик Л.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Державний податковий університет
ORCID: 0000-0002-8912-9147*

Котович І.О.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Державний податковий університет
ORCID: 0000-0003-0325-7218*

Самілик Л.О., Котович І.О. Особливості судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини: аналіз судової практики.

Вказується, захист прав та інтересів одного з батьків, який проживає окремо від дитини, є одним із найбільш складних і чутливих напрямів сучасного цивільного судочинства, що поєднує правові, соціальні та психологічні аспекти.

У статті досліджуються особливості судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини в умовах зростання кількості сімейних спорів та трансформації форм реалізації батьківських прав. Проаналізовано положення національного законодавства, судову практику та доктринальні підходи щодо визначення способів участі у вихованні дитини, зокрема в частині встановлення порядку спілкування та усунення перешкод у його здійсненні. Особливу увагу приділено проблемам формальності судових рішень, їх виконуваності та ефективності у випадках систематичного протидіяння з боку того з батьків, з ким проживає дитина.

У роботі обґрунтовано необхідність конкретизації судових приписів щодо форм, періодичності та технічних способів спілкування, а також доцільність ширшого застосування дистанційних форм участі у вихованні, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення та перебування дітей за кордоном. Проаналізовано підходи судів до оцінки доказів перешкоджання спілкуванню та співвіднесення батьківських прав із принципом найкращих інтересів дитини.

Визначено особливості застосування заходів забезпечення позову в справах, що стосуються захисту прав та інтересів одного з батьків, який проживає окремо від дитини, та зроблено висновок про доцільність застосування з певними обмеженнями.

На підставі узагальнення судової практики та міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення процесуальних механізмів захисту, посилення відповідальності за невиконання судових рішень і розвитку превентивних та альтернативних форм врегулювання сімейних спорів. Стаття має на меті сприяти формуванню більш ефективної моделі судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини з урахуванням пріоритету інтересів дитини та забезпечення стабільності сімейних зв'язків.

Ключові слова: захист прав, судові спори, права та обов'язки батьків і дітей, цивільне судочинство, спілкування з дитиною, спільна опіка батьків

Samilyk L.O., Kotovych I.O. Features of judicial protection of the right of one parent to participate in the upbringing of a child: analysis of court practice.

It is indicated that the protection of the rights and interests of a parent who lives separately from the child is one of the most complex and sensitive areas of modern civil proceedings, combining legal, social and psychological aspects.

The article examines the specific features of judicial protection of the right of one parent to participate in the upbringing of a child in the context of the growing number of family disputes and the transformation of forms of exercising parental rights. The provisions of national legislation, judicial practice, and doctrinal approaches to determining the methods of participation in a child's upbringing are analyzed, in particular with regard to establishing the procedure for communication and eliminating obstacles to its implementation. Special attention is paid to the problems of the formal nature of court decisions, their enforceability, and their effectiveness in cases of systematic obstruction by the parent with whom the child resides.

The paper substantiates the necessity of specifying court orders concerning the forms, frequency, and technical means of communication, as well as the expediency of broader application of remote forms of participation in upbringing, which becomes especially relevant under martial law, internal displacement, and the stay of children abroad. The approaches of courts to the assessment of evidence of obstruction of communication and to the correlation of parental rights with the principle of the best interests of the child are analyzed.

The specific features of the application of measures to secure a claim in cases concerning the protection of the rights and interests of a parent who lives separately from the child are identified, and a conclusion is made about the expediency of their application subject to certain limitations.

Based on the generalization of court practice and international standards, in particular the case law of the European Court of Human Rights, proposals are formulated to improve procedural mechanisms of protection, strengthen liability for non-enforcement of court decisions, and develop preventive and alternative forms of family dispute resolution. The article aims to contribute to the formation of a more effective model of judicial protection of the right of one parent to participate in the upbringing of a child, taking into account the priority of the child's interests and ensuring the stability of family ties.

Key words: protection of rights, court disputes, rights and obligations of parents and children, civil proceedings, communication with a child, joint parental custody.

Постановка проблеми. Захист прав та інтересів одного з батьків, який проживає окремо від дитини, є одним із найбільш складних і чутливих напрямів сучасного цивільного судочинства, що поєднує правові, соціальні та психологічні аспекти. Після припинення спільного проживання батьків суд стає ключовим суб'єктом у вирішенні спорів щодо визначення способу участі у вихованні та спілкуванні з дитиною, забезпечуючи баланс між рівністю батьківських прав і принципом найкращих інтересів дитини. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості таких спорів, неоднорідністю судової практики, а також проблемами формального підходу до визначення режиму участі одного з батьків і подальшого виконання судових рішень немайнового характеру. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз практики Верховного Суду, який формує орієнтири для судів нижчих інстанцій та визначає критерії, що мають враховуватися при ухваленні рішень з метою реального, а не декларативного захисту прав батька чи матері, які проживають окремо від дитини.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини, дослідженні сучасної судової практики та виявленні основних проблем її застосування, а також у формулюванні науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності правових і процесуальних механізмів реалізації та захисту цього права з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини достатньо активно досліджується у вітчизняній науці сімейного та цивільного процесуального права, однак переважна більшість наукових праць зосереджена на загальних питаннях батьківських прав і обов'язків, визначенні місця проживання дитини та порядку спілкування з нею, тоді як особливості саме судових механізмів захисту цього права, проблеми виконання відповідних судових рішень і протидії перешкоджанню у спілкуванні залишаються фрагментарно висвітленими. Недостатньо розробленими є також питання застосування альтернативних і дистанційних форм участі у вихованні, уніфікації судової практики та інтеграції стандартів Європейського суду з прав людини у національне правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання цих правовідносин здійснюється нормами як національного, так і міжнародного законодавства. Зокрема, ст. 141 Сімейного кодексу України закріплює рівність прав та обов'язків батьків; ст. 153 – право на безперешкодне спілку-

вання з дитиною; ст. 157 регламентує порядок вирішення спорів щодо участі у вихованні дитини; ст. 159 стосується усунення перешкод у спілкуванні [1]. Цивільне процесуальне законодавство закріплює загальні процесуальні гарантії, такі як реалізація права на судовий захист, розумні строки розгляду справ, засоби доказування тощо [2]. Конвенція про права дитини в ст. 3 закріплює принцип найкращих інтересів дитини, відповідно до якого в усіх діях і рішеннях, що стосуються дітей та здійснюються судами, органами влади чи іншими установами, першочергово мають враховуватися саме інтереси дитини, а держава зобов'язана забезпечити їй належний захист і піклування. Ст. 9 Конвенції гарантує право дитини не бути розлученою з батьками проти їхньої волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини, а також закріплює право дитини підтримувати регулярні особисті контакти та прямі відносини з обома батьками, навіть якщо вони проживають окремо [3]. Також важливою в процесі правозастосування є практика Європейського суду з прав людини (справи *Hokkanen v. Finland* [4], *Ignaccolo-Zenide v. Romania* [5] тощо).

У практиці Верховного Суду при вирішенні спорів щодо визначення способу участі одного з батьків у вихованні дитини сформовано комплекс критеріїв, спрямованих на забезпечення балансу між батьківськими правами та принципом найкращих інтересів дитини. До таких критеріїв, зокрема, належать вік дитини та рівень її психологічної прив'язаності до кожного з батьків, стан здоров'я дитини та потреба в особливому догляді, моральні якості батьків і обраний ними стиль виховання, а також фактична участь кожного з батьків у житті дитини до виникнення спору. Важливе значення має й оцінка можливості створення стабільних, безпечних і передбачуваних умов для регулярного спілкування та виховання, що сприяють гармонійному розвитку дитини. Окремо враховується висновок органу опіки та піклування, який, за усталеною позицією Верховного Суду, має допоміжний характер і не є обов'язковим для суду, а також думка самої дитини, якщо її вік та рівень розвитку дозволяють її усвідомлено висловити. При цьому Верховний Суд неодноразово наголошує, що принцип найкращих інтересів дитини не може тлумачитися як підстава для повного усунення одного з батьків від участі у вихованні, оскільки збереження зв'язків з обома батьками за загальним правилом відповідає інтересам дитини.

Слід зазначити, що під час розгляду справ щодо визначення місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах [6]. Водночас суд оцінює належність виконання батьками своїх обов'язків, рівень особистої прив'язаності дитини до кожного з них, її вік і стан здоров'я, а також сукупність інших істотних обставин. До таких обставин, зокрема, належать особисті якості батьків, характер і зміст взаємин між кожним із них та дитиною, зокрема ступінь участі у вихованні, врахування потреб та інтересів дитини, наявність емоційного контакту й взаєморозуміння, а також спроможність кожного з батьків забезпечити належні умови для виховання, розвитку та гармонійного зростання дитини.

Також в судовій практиці наголошується, що під час оцінки й визначення найкращих інтересів дитини підлягають урахуванню такі базові елементи: погляди дитини; індивідуальність дитини; збереження сімейного оточення і підтримання відносин; піклування; захист і безпека дитини; вразливе положення; право дитини на здоров'я; право дитини на освіту [7].

Питання забезпечення гендерного балансу при вирішенні сімейних спорів вимагає переосмислення ролі батька і матері у вихованні дитини. Тривалий час у судовій практиці переважав підхід, за яким місце проживання малолітньої дитини переважно визначалося з матір'ю, що фактично призводило до формування стійких гендерних стереотипів і обмеження рівності батьківських прав. Сучасне законодавство України, практика Верховного Суду та міжнародні стандарти захисту прав дитини виходять із принципу рівності батька і матері та необхідності індивідуальної оцінки кожної справи з урахуванням найкращих інтересів дитини. У цьому контексті гендерний баланс розглядається не як формальне вирівнювання ролей батьків, а як гарантія справедливого та неупередженого підходу суду до визначення місця проживання дитини, заснованого на реальних обставинах справи, якості батьківського піклування та здатності кожного з батьків забезпечити гармонійний розвиток дитини.

Так, постановою від 19 березня 2025 року у справі № 947/23505/20 Верховний Суд підтвердив можливість визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком, відступивши від поширеного підходу щодо автоматичної переваги матері. Суд погодився з висновком суду пер-

шої інстанції, який встановив, що мати без згоди батька вивезла дитину за кордон до російської федерації, перешкождала спілкуванню батька з сином і тим самим сприяла руйнуванню їхніх сімейних зв'язків. Суд вказує, що «змінивши на власний розсуд без згоди батька місце проживання дитини, мати створила перешкоди батькові у спілкуванні із сином, які є неможливими, з врахуванням перебування дитини в російській федерації, що позбавило дитину як належної опіки і виховання з боку батька, так і порушило їх право на прямі контакти, що вочевидь суперечить найкращим інтересам дитини і призводить до її відчуження від батька». Верховний Суд урахував емоційну прив'язаність дитини, умови проживання, активну участь батька у вихованні та ризики психологічного впливу з боку матері, наголосивши, що принцип найкращих інтересів дитини потребує індивідуальної оцінки обставин кожної справи [8]. Це рішення має принципове значення, оскільки засвідчує відхід від формального підходу та узгоджується з міжнародними стандартами захисту прав дитини, акцентуючи на пріоритеті реального добробуту дитини над усталеними стереотипами.

Правовий механізм забезпечення позову в справах, що стосуються захисту прав та інтересів одного з батьків, який проживає окремо від дитини, може застосовуватися, але з певними обмеженнями. Зокрема, одним із найбільш уживаних немайнових заходів забезпечення позову є тимчасове визначення порядку участі одного з батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною до моменту вирішення спору по суті. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював важливість підтримання контактів дитини з обома батьками під час тривалого судового розгляду, особливо за відсутності остаточного рішення щодо місця її проживання. Так, у рішенні по справі «Крістіан Кетелін Унгурияну проти Румунії» (заява № 6221/14) від 4 вересня 2018 року ЄСПЛ дійшов висновку, що затягування судового провадження, пов'язаного з визначенням графіка спілкування з дитиною, призвело до необґрунтованого позбавлення батька можливості підтримувати контакт із сином протягом чотирьох років, що становило порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з чим Суд визнав допустимим установаження такого графіка ще до завершення розгляду справи по суті [9]. Національна судова практика теж рясніє позитивними висновками судів про те, що зустрічі матері/батька з дитиною є співмірним заходом забезпечення позову в сімейних спорах [10, 11].

Натомість, інший вид забезпечення у спосіб заборони перетину кордону дитиною без згоди одного з батьків застосувати здебільшого неможливо. Аналіз норм процесуального права свідчить про те, що в цивільному процесуальному законодавстві немає правової норми, яка б надавала суду повноваження в порядку, передбаченому ст. ст. 149 - 150 ЦПК України, застосувати заборону виїзду за межі України як спосіб забезпечення позову. Такі правові висновки неодноразово наведено у рішеннях Верховного Суду. Якщо проаналізувати судову практику, то загалом можна знайти поодинокі ухвали суду першої інстанції щодо тимчасової заборони на виїзд дитини за кордон через механізм забезпечення позову. Але здебільшого їх або скасували в апеляційному порядку, або постановили до 24 лютого 2022 року [12].

Водночас у сучасній судовій практиці щодо захисту прав одного з батьків, який проживає окремо від дитини, простежується низка проблемних аспектів, що потребують критичного осмислення. Зокрема, суди нерідко вдаються до надмірно загальних і декларативних формулювань у резолютивній частині рішень, обмежуючись приписами на кшталт «не перешкоджати спілкуванню з дитиною», що фактично унеможлиблює їх ефективну реалізацію та примусове виконання. Поширеною є й відсутність належної деталізації способу участі одного з батьків у вихованні дитини, зокрема чіткого визначення часу, місця, тривалості та періодичності спілкування, що створює передумови для нових конфліктів між сторонами. Окрему проблему становить формальний підхід судів до врахування висновків органів опіки та піклування, які нерідко сприймаються як обов'язкові без критичної оцінки їх обґрунтованості, повноти та відповідності найкращим інтересам дитини. Сукупно ці недоліки зумовлюють значні труднощі під час виконання судових рішень немайнового характеру, що негативно впливає на реальний рівень захисту батьківських прав і свідчить про необхідність удосконалення як судової практики, так і процесуальних підходів у цій категорії справ.

Р.В. Гаврилов, у своїй праці піднімає проблематику захисту порушеного права того з батьків, хто проживає окремо від дитини, на виховання дитини, у випадках перебування за кордоном або на тимчасово окупованій території України. У цих випадках автор вважає доцільним визначення такого способу участі у вихованні дитини, як встановлення графіку спілкування з дитиною засо-

бами мобільного, поштового, електронного зв'язку, у тому числі із застосуванням мобільних та інших пристроїв, спілкування в соціальних мережах та месенджерах [13, с.129]. Однак практично той із батьків, з ким проживає дитина може чинити перешкоди у такому спілкуванні, це може проявлятися у блокуванні телефонних номерів, акаунтів у месенджерах і соціальних мережах; умисному ненаданні дитині доступу до телефону, комп'ютера або Інтернету у визначений час; ігноруванні звернень іншого з батьків щодо організації відео- чи аудіозв'язку; створенні психологічних перешкод (налаштування дитини проти спілкування, формування у неї негативного ставлення до іншого з батьків). Юридичним наслідком такої поведінки є те, що батько або мати, з ким проживає дитина, фактично не виконує свій обов'язок сприяти реалізації права дитини на спілкування з обома батьками та права іншого з батьків на участь у вихованні.

Слушно з цього приводу зазначає С.С. Бичкова, що «норми міжнародного права та внутрішні законодавчі акти встановлюють право дитини на контакт, регламентують засоби його забезпечення, але в умовах воєнного стану не можуть гарантувати здійснення і захист такого права в повному обсязі в усіх випадках» [14, с.14].

Наразі в наукових колах обговорюваною є тема спільної опіки батьків, яка в сучасному сімейному праві розглядається як одна з найбільш прогресивних форм реалізації принципу рівності батьківських прав і обов'язків та забезпечення найкращих інтересів дитини, оскільки вона передбачає не формальну, а реальну участь обох батьків у прийнятті рішень щодо виховання, розвитку та забезпечення дитини незалежно від факту їх спільного проживання. Така модель сприяє збереженню сталих емоційних зв'язків дитини з кожним із батьків, знижує рівень конфліктності між ними та мінімізує ризики маніпулювання дитиною як об'єктом спору, водночас покладаючи на державу та суд обов'язок створити ефективні правові механізми координації батьківських дій і відповідальності за їх невиконання. Але, як наголошує І.В. Міщук, запровадження спільної опіки в Україні потребує зваженого підходу. У випадках, коли батьки здатні конструктивно співпрацювати, цей формат може бути ефективним і сприяти гармонійному розвитку дитини. Однак у ситуаціях високого рівня конфліктності або інших несприятливих умов пріоритетним залишається забезпечення стабільного та безпечного середовища для дитини, навіть якщо це означає проживання з одним із батьків за умови збереження контактів з іншим [15, с.302].

Висновки. Таким чином, для підвищення ефективності судового захисту права одного з батьків на участь у вихованні дитини доцільно виходити з необхідності комплексного оновлення як матеріально-правових, так і процесуальних підходів. Насамперед обґрунтованою є потреба у законодавчому закріпленні можливості та обов'язку суду визначати не лише особисті, а й дистанційні форми участі у вихованні дитини із використанням засобів телефонного, відео- та електронного зв'язку, що є особливо актуальним у випадках перебування дитини за кордоном або на тимчасово окупованій території України. При цьому судові рішення мають містити максимально конкретні приписи щодо днів, часу, тривалості та технічного способу спілкування, а також обов'язків кожного з батьків щодо забезпечення такого контакту, оскільки оціночні формулювання не забезпечують реального виконання права.

Важливим напрямом удосконалення є посилення відповідальності за перешкоджання здійсненню батьківських прав, зокрема шляхом розширення процесуальних санкцій за невиконання судових рішень, запровадження ефективних непрямих заходів впливу та можливості врахування систематичного перешкоджання як підстави для перегляду способу участі у вихованні або місця проживання дитини. Паралельно доцільним є розвиток превентивних механізмів судового захисту, що передбачає активніше застосування примирних процедур, залучення психологів та органів опіки ще на ранніх стадіях розгляду справи, а також формування індивідуалізованих планів батьківської участі замість формальних графіків.

З метою забезпечення єдності правозастосування необхідною є уніфікація судової практики шляхом вироблення узагальнених підходів Верховного Суду до вирішення спорів цієї категорії, зокрема щодо оцінки доказів перешкоджання спілкуванню та змісту критерію найкращих інтересів дитини. Водночас суди мають системно інтегрувати міжнародні стандарти захисту права на повагу до сімейного життя, сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини, виходячи з того, що обов'язок держави полягає у забезпеченні не формального, а ефективного судового захисту.

Процесуальний аспект такого захисту потребує спрощення та прискорення розгляду відповідних спорів, можливості застосування тимчасових судових заходів на період розгляду справи та

більш активної ролі суду у збиранні доказів, коли йдеться про порушення прав дитини. Загалом судовий захист права одного з батьків на участь у вихованні дитини має бути орієнтований не лише на відновлення суб'єктивного права дорослого, а насамперед на забезпечення стабільних, безпечних і безперервних сімейних зв'язків дитини з обома батьками, що відповідає принципу пріоритету її найкращих інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. CASE OF HOKKANEN v. FINLAND. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57911>.
5. CASE OF IGNACCOLO-ZENIDE v. ROMANIA. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58448>.
6. Постанова Верховного Суду від 14 вересня 2022 року у справі № 466/1017/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106390498>.
7. Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>.
8. Постанова Верховного суду від 19 березня 2025 року у справі № 947/23505/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126021025>.
9. CASE OF CRISTIAN CĂTĂLIN UNGUREANU v. ROMANIA. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185231>.
10. Постанова Верховного Суду від 25.11.2020 р. у справі № 760/15413/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93268342>.
11. Ухвала Верховного Суду від 25.08.2020 р. у справі №466/2317/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91314180>.
12. Прудникова Н. Процесуальні аспекти забезпечення позову в сімейних спорах. 2024. № 45. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/EA018023?land=UA&context=UA>.
13. Гаврилов Р.В. Здійснення та захист права на виховання дитини тим із батьків, хто проживає окремо від дитини. *Нове українське право*. Вип. 6. 2024. С. 126-131. DOI: <https://doi.org/10.51989/nuL.2024.6.18>.
14. Бичкова С.С. Забезпечення права дитини на контакт з членами її сім'ї та родичами в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану: зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Гринько. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 11-16.*
15. Міщук І.В. Захист прав дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 297-303. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.41>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Самілик Л.О., Котович І.О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0